

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Умань – 2017

УДК 811.161.2 01 (075.8)

ББК 81.411.1-923.0

Д 33

Рецензенти:

Франчук В. Ю., доктор філологічних наук, професор;

Зелінська О. Ю., доктор філологічних наук, доцент.

Денисюк В. В.

Д 33 Історична граматика української мови. Синтаксис : навч.-метод. посіб. / В. В. Денисюк. – Умань : Візаві, 2017. – 112 с.

У посібнику подано теоретичний матеріал курсу «Історична граматика української мови. Синтаксис».

Для студентів напряму підготовки **6.020303** Філологія. Українська мова та література.

УДК 811.161.2 01 (075.8)

ББК 81.411.1-923-0

© Денисюк В. В., 2017

© Візаві, 2017

ВСТУП

До появи перших пам'яток писемності давньоукраїнська мова характеризувалася номінативною будовою речення, що об'єднувало її з іншими найдавнішими індоєвропейськими мовами. Сутність номінативної будови полягає в тому, що в реченні підмет при дієслівному присудку завжди стоїть у називному відмінку і цим відрізняється від додатка, що виступає в непрямих відмінках. У цьому аспекті давньоукраїнська мова нічим не відрізняється і від сучасної мови, у якій також домінує номінативність.

Номінативна будова речення давньоукраїнської мови є спадщиною праслов'янської епохи, а остання, своєю чергою, бере початки в індоєвропейському періоді. Таким чином, основи синтаксичної будови давньоукраїнської мови закладено в далекій давнині.

Однак давньоукраїнський синтаксис відрізнявся від сучасного низкою елементів у своїй системі. Упродовж історії давньоукраїнської мови відбувався розвиток синтаксичної будови, втрата одних його елементів і виникнення інших, – відбувалося вдосконалення синтаксичної системи. Процеси зміни і розвитку синтаксису давньоукраїнської мови торкнулися як простого, так і складного речення, способів вираження як головних членів речення, так і другорядних, способів зв'язку слів у реченні та ін. Тому необхідно встановити як особливості синтаксичної системи, які характеризували давньоукраїнську мову в її початковому стані, так і шляхи, якими відбувалися зміни цієї системи.

При цьому необхідно пам'ятати, що зміни в синтаксичній будові мови найчастіше визначаються змінами в її морфологічній системі, бо морфологія і

синтаксис тісно між собою пов'язані. Історія морфологічних категорій засвідчує ряд явищ, які торкнулися синтаксичної будови давньоукраїнської мови (це, наприклад, відмирання коротких прикметників у ролі означень і закріплення їх у ролі іменної частини складеного присудка; зміна дієприкметників у дієприслівники, які починають виконувати в реченні роль другорядного присудка; розвиток категорії істот, яка викликала появу додатка у знахідному відмінку, так званого другого родового, та ін.). Фактів зв'язку морфологічних явищ із синтаксичними можна констатувати багато.

Водночас зазначимо, що як в історичній морфології, так і в історичному синтаксисі складно побудувати історію системи: незважаючи на велику емпіричну базу, все ще залишаються нерозробленими методи синхронних зрізів; ще недостатньо з'ясовані співвідношення між конструкціями, властивими живій українській мові минулих періодів її розвитку, і традиційними, властивими лише письмовій формі цієї мови. Це дозволяє в історичному синтаксисі акцентувати увагу лише на окремих, основних явищах у розвитку синтаксичної системи писемної форми давньоукраїнської мови, до того ж аналіз можливий тільки власне від перших пам'яток як початкового етапу історії до сучасного стану української мови як кінцевого етапу цієї історії.

Звичайно, аналіз в історичному синтаксисі явищ писемної давньоукраїнської мови, а не явищ живої давньоукраїнської мови відокремлює цей розділ історичної граматики від історичної фонетики та історичної морфології, де вся увага зосереджена на реконструкції явищ, що характеризували народнорозмовну давньоукраїнську мову минулих періодів розвитку. Однак нині даних про синтаксичні конструкції живої

давньоукраїнської мови дослідників поки не мають. Водночас зауважимо, що в галузі історичного синтаксису виявлено не тільки такі явища, які були властиві переважно писемній мові, а й такі, які рівною мірою характеризували й усне мовлення носіїв давньоукраїнської мови. Тому не потрібно вважати, що ті синтаксичні особливості, які описано в українському історичному синтаксисі, є властивими тільки писемній мові – певною мірою вони дають змогу представити і синтаксичну будову народнорозмовної давньоукраїнської мови.